

РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ КАССАНДРИ В ОДНОІМЕННИХ ДРАМАХ ЕЛІЗИ ОЖЕШКО ТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ірина Спатар

Кандидат філологічних наук, викладач,
кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, e-mail: iryna.spatar@pu.if.ua

UDC: 821.162.2:82-32 "XIX/XX"

ABSTRACT

Spatar Iryna. *Image Reception of Cassandra in the Same Name Dramas by Eliza Ozheshko and Lesya Ukrainka.*

The article deals with the image reception of Cassandra in the same name dramas by Eliza Ozheshko and Lesya Ukrainka. This article examines the individual author's interpretation of the myth about the Trojan prophetess by Polish and Ukrainian authors. The aim of this study is to point out the thematic similarity of dramas «Cassandra» by E. Ozheshko and Lesya Ukrainka. In the article is explored that the similarity of titles and appeal to the eternal images of antiquity are caused by the consonant with philosophic and values reference points of Eliza Ozheshko and Lesya Ukrainka. Genesis harmony of internal conflict in two dramas is associated with ideological and aesthetic consciousness by E. Ozheshko and Lesya Ukrainka, who appealed primarily to the existential vision of life through the prism of individual versions of plot in ancient Greek myths, especially in artistic representation motive of classical Moira. This article reports the results of many differences which were proposed in the texts by both authors, including such as the love problem, suffering and redemption motives.

Key words: reception, image, drama, tragedy, conflict, myth, antiquity.

У статті розглянуто рецепцію образу Кассандри в однойменних драмах Елізи Ожешко і Лесі Українки та здійснено спробу аналізу індивідуальної авторської інтерпретації міфу про троянську віщунку польською та українською письменницями. Зосереджено увагу на тематичній подібності драм «Кассандра» Е. Ожешко та Лесі Українки. Наголошено, що схожість їхніх творів тождністю заголовків і зверненням до вічних образів античності спричинена суголосністю філософських та ціннісних орієнтирів представниць двох народів. Генеза співзвучності внутрішнього конфлікту драм пов'язана з ідейно-естетичною свідомістю Е. Ожешко та Лесі Українки, які апелювали насамперед до екзистенційного бачення буття крізь призму індивідуально-авторських версій сюжетів древньогрецьких міфів, зокрема художнього представлення мотиву античної Мойри. Відзначено низку відмінностей, які запропонували письменниці у текстах обох драм, зокрема такі, як проблема кохання, мотиви страждання і спокути.

Ключові слова: рецепція, образ, драма, трагедія, конфлікт, міф, античність.

Кассандра, одна з епізодичних персонажів міфів троянського циклу, стала чи не найбільш улюбленою античною героїнею, до образу якої письменники зверталися від найдавніших часів («Агамемнон» Есхіла, «Александр», «Троянки» Еврипіда, однойменні твори «Кассандра» Ф. Шиллера, В. Кюхельбекера, Г. Носсака, К. Вольф). Спільною ознакою художньої інтерпретації Кассандри у різних національних літературах є її трагічно-фатальне призначення віщунки, яка пророкує загибель Трої. В українському письменстві літературний образ пророчиці наймайстерніше з ідейної та естетичної точок зору представлено у драмі Лесі Українки. У зв'язку з цим існує багато ґрунтовних літературознавчих розвідок щодо осмислення ідейно-змістових, поетикальних, жанрових дефініцій драматичної поеми «Кассандра» у вітчизняному просторі, зокрема праці О. Білецького, Я. Поліщука, В. Лесика, С. Хороба та ін.). Прикметно, що образ Кассандри став предметом дослідження і порівняльних студій (М. Медицької – у творчості Лесі Українки і С. Виспянського, Г. Бітківської – у художньому доробку Лесі Українки і К. Вольф).

Мета даної статті – визначити своєрідність авторської ретрансляції міфу про Кассандру в однойменних драмах Елізи Ожешко та Лесі Українки крізь призму типологічного аналізу.

У творчості Е. Ожешко драматургія не була домінуючою сферою, радше епізодичною. «Кассандра» (1886) чи не єдиний драматичний твір (згідно жанрової класифікації Я. Детка [16, с. 458–467]) у художньому арсеналі польської письменниці. Однак польська авторка прагнула вправляти письменницьке перо також й на комедійно-трагедійних просторах. Вона розуміла важливість та необхідність розвитку власне драматургії. За свідченням В. Ренікової [17], Е. Ожешко дуже хотіла співпрацювати (видавати твори) з М. Балуцьким, опублікувала «драматичні фрагменти» М. Конопницької та комедію Е. Любовського. У 1880 році Е. Ожешко вперше представила публіці власну комедію «Покотилося й дам ногу. Сцена з життя двох братів», яка була інсценізована у 1896 році в Познані.

«Кассандра» – це другий драматичний твір, написаний польською авторкою у 1886 році, що був створений у надзвичайно складний період життя – час дії п'ятирічної заборони у справі закриття друкарні письменниці – «це були роки осамітнення й браку контакту зі світом» [17, с. 112]. Їх сила в карі, а моя в змаганні» [13, с. 153] – слова Кассандри, що не побоялася кари богів (з однойменної драми Лесі Українки) найкраще характеризують ситуацію, в якій опинилася польська художниця слова.

Тематично-композиційний рівень драми Е. Ожешко надзвичайно простий: сюжет представлено у формі діалогу Кассандри та її коханого Короїбоса (Кореба), який вирішив допомогти троянцям воювати з еллінами в обмін на руку і серце пророчиці. Фабульний час твору дуже короткий і стислий. Дія у драмі розгортається у момент знищення троянської держави. Обоє закоханих востаннє розмовляють у храмі Афіни і розуміють, що за мить їх чекає неминуча розлука. Останні хвилини свого життя Короїбос хоче провести з Кассандрою, випити чашу кохання до дна, насолодитися хвилиною пристрасної й любові, покинути земний світ в обіймах жаданої жінки. Проте дочка Пріама зрікається любові, щоб до кінця служити Трої. Вона переконана, що не може бути щасливою, коли гине її Батьківщина і дорікає коханому: «Щастя на лоні цієї проклятої ночі? Шлюбне ложе, заслане бідною і вбивством? [...] Іди й борися!» [18, с. 209]. Кассандра прощається з коханим, який за мить загине, й бачить видіння перемоги справедливості, коли «настане час спокою, любові, згоди і достатку» [18, с. 214].

У творі польська письменниця представила двовимірну трагедію Кассандри. Вона страждає через те, що перебуває в епіцентрі краху, руїни, загибелі рідного міста, а також через те, що не може дозволити собі «зануритися» у море всепоглинаючої любові. На нашу думку, у драмі Е. Ожешко більше увиразнено трагедію нерозділеного кохання молодих людей, які стали жертвами неблаганної долі. Трагічна постать пророчиці не виписана у руслі катастрофічно-екзистенційної концепції порівняно з однойменною героїнею української авторки. Причини можна вказати різні: це недостатня компетентність і досвід Е. Ожешко на драматургічному полі; виразна романтична традиція, що не сприймалася прихильниками позитивістської школи, представницею якої була письменниця. Це чи не перша похибка від твердого реалістичного методу та прагматичної спрямованості творчості Е. Ожешко, вступ до нової літературної доби модернізму крізь призму романтичного духу та міфологічної образності, підсвідоме простування до нових естетичних акцентів, які були розвинуті в третьому періоді її творчості (1892–1910).

У цей же час Леся Українка працювала над «Кассандрою» (1901–1903) й у 1908 році надрукувала її. Духовний зв'язок між митцями, які не знали одна одну особисто, виявився близьким й на рівні іманентних типологічних подібностей їхніх творів. Для української авторки, за словами Р. Радишевського, «драматургія становить найважливішу частину доробку, в якому втілилися притаманні для її творчості

риси неоромантичного стилю із його романтичною піднесеністю, героїчним пафосом, до якого часто лежить шлях через тяжкі випробування й боротьбу як основу її гуманістичного світорозуміння» [9, с. 245]. Героїня української письменниці більш трагічна, яка страждає наодинці. Приречена на нерозуміння зі сторони інших, лише вона бачить масштабність катастрофи, що трапиться внаслідок перебування Гелени у Трої. Надприродні знання пророчиці стають для неї фатальними, оскільки Кассандра розуміє, що її призначення полягає у віщуванні невідворотності трагедії.

Страждання Кассандри болючіші, у порівнянні з героїнею Е. Ожешко, через те, що дочка Пріама бачить масову загибель троянців завчасно, коли інші не реагують на її попередження, а навпаки звинувачують в упередженому ставленні, божевіллі та озвученні гіркої правди: «...доволі з нас уже твоєї правди, зловісної, згубливої, так дай же нам хоч неправдою пожити в надії» [13, с. 195]. Лінія кохання Кассандри у драмі Лесі Українки представлена менш драматично. Коханий вішунки Долон гине йдучи у розвідку до табору ворога. Кассандра вимушено погоджується на шлюб з лідійським царем Ономаєм, але найголовніше для неї – це бути вірною собі й Трої. На слушне переконання С. Луцак, «Кассандра готова нести до кінця свою місію пророчиці [...], вона згідна жертвувати собою в ім'я вищої правди. [...] Така світоглядна позиція зумовлена, очевидно, глибоким відчуттям проблеми народу і культурологічним розумінням доцільності своєї жертви» [6, с. 13]. Вважаємо, що наведена цитата української дослідниці своєю семантичною глибиною окреслює не лише долю Кассандри, а й влучно характеризує творчість та непросту життєву дорогу обох письменниць – Е. Ожешко та Лесі Українки. Подібність їхніх драматичних рефлексій тотожністю заголовків, трансформацією сюжетів древньогрецьких міфів, зверненням до вічних образів античності спричинилася через суголосність філософських та ціннісних орієнтирів представниць двох народів. Генеза схожості внутрішнього конфлікту драм еманувала з ідейно-естетичної свідомості Е. Ожешко й Лесі Українки, які апелювали насамперед до екзистенційного бачення буття крізь призму інваріантного рецепіювання та художнього варіантного експлікування і водночас індивідуального представлення мотиву античної Мойри. Головна героїня однойменних творів Е. Ожешко та Лесі Українки наділена трагічним світовідчуттям, передбаченням та пророцтвом неминучої загибелі Трої. Архетипи долі Ананке (неминучість), Немезиди (кара, помста) в античній культурі тісно пов'язані з

проблемою вини і кари, що стала одним із найпоширеніших мотивів творчості польської та української письменниць. Образ Кассандри – це не лише чергове художнє звернення до еллінської доби чи античної міфології, а глибокі індивідуальні жіночі роздуми Е. Ожешко та Лесі Українки, виражені за допомогою персонажів, своєрідний авторський ейдетизм, письменницька візія в «період назриваючих переломних подій» [9, с. 247].

Справді, під кінець 80-х рр. ХІХ століття почалася т. зв. криза реалізму, що виникла у зв'язку з швидкими соціальними, науковими, а звідси – культурними та літературними змінами. Твердий раціональний підхід у красному письменстві відходив на задній план, поступаючись місцем внутрішнім переживанням, коли особистість повинна пізнавати «не холодним розумом філософа, а тільки інтуїцією людини, яка осягає несвідомо і безпосередньо („нервами”, як кажуть у наш час), не розумом, а відчуттям» [14, с. 55] – писала Леся Українка до О. Кобилянської в листі від 27 квітня 1903 року, характеризуючи «свою Кассандру».

У «Кассандри» Е. Ожешко відчутний виразний «ожешківський» стиль, який вирізняв її з-поміж інших польських позитивістів розробкою проблеми жінки в суспільстві. Постановка даного питання започаткована ще в статті «Кілька слів про жінок» та романі «Марта», який у своїй доповіді також аналізувала Олена Пчілка, відзначивши, що «се оповідання єсть ілюстрацією до становища жіночого питання» [12, с. 31]. Г. Вервес зауважив, що ряд українських письменниць (Н. Кобринська, У. Кравченко, К. Попович) у творах, присвячених «жіночому питанню», використали великий досвід саме Е. Ожешко [3, с. 196–197]. Дослідник згадав про видання жіночого альманаху «Перший вінок» (1887), але не вказав на причетність до виходу збірника Олени Пчілки – вона ж разом із Н. Кобринською його упорядкувала. На думку Л. Томчук, «співпраця двох жінок мала символічний вимір, адже вони представляли розірвану між двома державами Україну: Н. Кобринська була галичанкою, а О. Косач – російською підданою» [11, с. 83]. На момент укладання альманаху Олена Пчілка знала про творчість Е. Ожешко завдяки перекладам, що друкувалися в російській пресі на початку 80-х років. Як відомо, І. Франко посприяв у здійсненні перших перекладів українською творів Е. Ожешко у Львові. Крім того, письменник високо оцінив й підтримав (взяв на себе обов'язки редактора) ідею створення «Першого вінка». Отож, майстри пера, які першими в українській літературі серйозно віднеслися до постановки й розробки проблеми «жіночої квестії», долучилися до загальноєвропейського

феміністичного руху, взявши за основу досвід Е. Ожешко. Олена Пчілка спеціально для альманаху підготувала повість «Товаришки», де порушила проблеми, яким приділяла увагу в новелістиці зрілого періоду польська письменниця: «жіноче питання в його засадничих аспектах – становище жінки у родині, у суспільстві, на тлі поступу ідей, інтелектуальних пошуків та дискусій молоді» [11, с. 86].

Цей аргумент є надзвичайно важливим, оскільки може бути причетним до становлення літературних принципів Лесі Українки (за посередництвом матері), коли потрібно застосовувати запропонований І. Денисюком «династичний» [4, с. 165] підхід вивчення доробку діячів культури, особливо творчих родин. У своїй творчості Леся Українка неодноразово звертатиметься до художнього висвітлення проблеми жінки та суспільства, зокрема у драмах «Кассандра», «Руфін і Прісцилла», «Йоганна, жінка Хусова» та ін. Український літературознавець Р. Радишевський дуже влучно наголосив, що «„Кассандра” Лесі Українки – це вінець емансипації жінки, яка вирішує проблеми відповідальності за події космічного масштабу і не чекає на підтримку сильної половини роду людського – чоловіків» [8, с. 143]. Феміністична концепція Лесі Українки, безумовно, багато в чому різнилася від лібералізму та розуміння жіночого питання старшим поколінням, до якого можна віднести Олену Пчілку та Е. Ожешко. Проте «Перший вінок» засвідчив насамперед консолідацію українських літераторок навколо важливої проблеми й став знаковою подією в історії літератури, відкрив шляхи для нових досліджень. Порушення даного питання Е. Ожешко отримало в її польських сучасників лише поодинокі схвалення й підтримку. Довший час польська письменниця торувала літературний шлях емансипаційних принципів самотужки, але це не завадило їй (співатору книжки «Жіноче питання у Європі» (The Woman Question in Europe, 1884) долучитися до світової емансипаційної течії.

Отже, рецепція античного міфу про Кассандру Е. Ожешко та Лесею Українкою стала результатом художньої інтерпретації образу пророчиці в однойменних драмах письменниць. Образ античної віщунки в обох авторок є трагічним, фатальним, для якої найважливіше бути вірною правді і призначенню. Однак у драмі Е. Ожешко образ Кассандри більш спокійний, раціональний, остаточно підкорений фатумом. У трагедії Лесі Українки Кассандра – це бунтівниця, категорично нескорена особистість, яка керується інтуїтивним пізнанням.

ЛИТЕРАТУРА

1. Білецький О. Антична драма Лесі Українки («Кассандра») / О. Білецький // Праці у п'яти томах. / Олександр Білецький. – Т. 2 : Українська література XIX – поч. XX століття. – Київ : Наук. думка, 1965. – С. 543–564.
2. Бітківська Г. Рецепція образу Кассандри в однойменних творах Лесі Українки та Крісти Вольф: теоретичний аспект / Г. Бітківська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2011_33/040_045.pdf
3. Вервес Г. Польська література і Україна. Літературно-критичні нариси / Г. Вервес. – Київ: Рад. письменник, 1985. – 382 с.
4. Денисюк І. Драгоманови-Косачі в інтелектуальному житті України (питання династичного вивчення діячів культури) / І. Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. – Львів : Львів. нац. у-т ім. Івана Франка, 2005. –Т. 1 : Літературознавчі дослідження. – 2005. – Кн. 1. – С. 165–167.
5. Лесик В. Інтуїтивізм чи прагматизм? («Кассандра» Лесі Українки) / В. Лесик // Вісник Львівського університету. Сер. філологічна. – 2004. – Вип. 35. – С. 252–256.
6. Луцак С. Домінантна функція бінарних кодів культури у художньому дискурсі (на матеріалі української літератури межі XIX – XX століть) / С. Луцак // Вісник Прикарпатського університету. Сер. «Філологія (літературознавство)». – Івано-Франківськ : ЦПТ, 2008. – Вип. XV–XVI. – С. 11–18.
7. Медицька М. Творчість Станіслава Виспянського й українська література кінця XIX – початку XX століття : рецепція і типологія : / М. Медицька. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2008. – 316 с.
8. Радишевский Р. Искри еднання. До питання про інтернаціональні мотиви творчості Лесі Українки / Р. Радишевский. – Київ : Дніпро, 1983. – 203 с.
9. Радышевский Р. Античность и фольклор в драматургии Леси Украинки и «Молодой Польши» / Р. Радышевский // Studia Polonorossica : К 80-летию Е. З. Цыбенко : [сб. статей / отв. ред. В. А. Хорев]. – Москва : Изд-во МГУ, 2003. – С. 243–253.
10. Поліщук Я. «Кассандра» на тлі новочасного катастрофізму / Я. Поліщук // Міфологічний горизонт українського модернізму. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – С. 306–330.
11. Томчук Л. Знакова подія в історії літератури / Л. Томчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : [зб. наук. праць / ред. кол. : Я. О. Поліщук та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2008. – Вип. XVIII. – С. 83–89.
12. Пчілка Олена. Слово про Елізу Ожешко в Українському клубі в Києві / Олена Пчілка // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 28. – № 199. – 1910. – 38 с.
13. Українка Леся. Кассандра / Леся Українка // Поєми і драми / Леся Українка. – Київ : Мистецтво, 1980. – С. 147–238.
14. Українка Леся. Лист до О. Ю. Кобилянської (27 березня, 1903 р.) / Леся Українка // Зібрання творів у 12 т. / Леся Українка – Київ : Наук. думка,

1979. – Т. 12 : Листи (1903–1913). – С. 54–56.

15. Хороб С. Діалоги у відсвіті слова. Українська драматургія в типологічних зіставленнях / С. Хороб. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 308 с.

16. Detko J. Eliza Orzeszkowa / J. Detko. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1971. – 469 s.

17. Renikowa W. Orzeszkowa i teatr / W. Renikowa // Творчасць Элізы Ажэшкі і беларуская культура (160-годдзю з дня нараджэння Элізы Ажэшкі) : [пад. рэд. С. П. Мусіянкі]. – Гродна : ГрДУ, 2002. – С. 110–116.

18. Orzeszkowa E. Kassandra / E. Orzeszkowa // Stare obrazki / Eliza Orzeszkowa. – Warszawa, 1888. – S. 199–217.

STANISŁAW PRZYBYSZEWSKI I OLGA KOBYLAŃSKA: DO PROBLEMU KULTURALNEGO POGRANICZA

Tamara Tkaczuk

Doktor nauk filologicznych, docent,
katedra literatury światowej i literaturoznawstwa porównawczego,
Podkarpacki uniwersytet narodowy imienia Wasyla Stefanyka (UKRAINA),
e-mail: tamara.tkachuk@pu.if.ua

UDC: 821.161.2:821.162.2

ABSTRACT

Tkaczuk Tamara. *Stanislaw Przybyszewski in Olha Kobylanska : to the Issue of Cultural Frontier.*

The article deals with the comparative analysis of the essay «On Psychology of a Creative Personality» (1892) by S. Pshybyshovski and in prose «Poets» by O. Kobylanska, with the consideration of the problems of cultural frontier. The author of the article analyses thematic, character-semantic, syntactical-stylistic, word-building peculiarities of the narrative. The emphasis is laid on writer's use of similar characters – symbols, which testifies to their different genetic essence, and to the identity of their views on the role of art and the artist in society.

Key words: literary frontier, typology, typological similarities, artist, art.

W niniejszym artykule w sposób komparatystycznego zestawienia, z uwzględnieniem problemów pogranicza kulturalnego, przeprowadzono analizę eseju «Z psychologii jednostki twórczej. Chopin i Nietzsche» (1892) S. Przybyszewskiego i fantazji «Poeci» O. Kobylańskiej. Analizują się tematyczne, plastyczno-semantyczne, składniowo-stylowe, słowotwórcze osobliwości utworów, akcentuje się na wykorzystaniu przez pisarzy analogicznych postaci-symboli, które świadczą o różnorodnej ich genetycznej istocie, i jednocześnie wskazują na identyczność poglądów stosownie roli artysty i sztuki w społeczeństwie.

Słowa-klucze: pogranicze kulturalne, typologia, typologiczne podobieństwa, artysta, sztuka.